

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального
процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України
щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами
відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних
правопорушень»
*(реєстр. № 11443 від 25.07.2024 р.)**

Анотація. В Інформаційній довідці аналізуються положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень» (реєстр. № 11443 від 25.07.2024 року) (далі – законопроект). Розглядається відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності, нормам чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, інших законів України щодо запровадження ефективного механізму відповідальності юридичних осіб за корупційні кримінальні правопорушення.

Виокремлено певні ризики, які в подальшому можуть перешкоджати належній реалізації законопроекту під час правозастосовної діяльності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупційні правопорушення, юридична особа, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру.

Вступна частина.

Відповідно до існуючої доктрини кримінального права в Україні суб'єктом кримінальної відповідальності є лише фізична особа. Водночас із розвитком економіки та впровадженням західних стандартів все більш актуальною стає проблема кримінальних правопорушень, які нерозривно пов'язані з діяльністю юридичних осіб. Необхідність боротьби з корупцією, екологічними, терористичними злочинами, злочинами у сфері інформаційних технологій вимагає посилення відповідальності юридичних осіб, які часто є причетними до таких злочинів. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України), Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) запроваджено інститут заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Удосконалення підстав кримінальної відповідальності юридичних осіб загалом, та за вчинення корупційних правопорушень зокрема, – складний і багатовекторний процес, який потребує переосмислення чинних принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме суб'єктивного ставлення у вину й індивідуалізації кримінального покарання, а також запровадження нових

принципів, що будуть відповідати сучасним вимогам законодавства про кримінальну відповідальність.

Основна частина.

Сучасний механізм застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб є досить складним, а його реалізація потребує проведення системного й комплексного досудового розслідування. Зокрема, дискусійними залишаються такі питання: юридичні особи не підлягають кримінальній відповідальності через неможливість визначення вини та відсутність системи покарань щодо юридичних осіб; кримінальна відповідальність юридичних осіб суперечить фундаментальним принципам кримінального права, зокрема принципу особистої винної відповідальності та принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання; встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб лише із загально-превентивною метою є недоцільним, оскільки кримінальний закон і без цього містить значну кількість норм, що мають превентивний зміст.

Інноваційний підхід вирішення цих питань задекларовано у представленому законопроекті, який розроблено з метою забезпечення виконання Україною взятих на себе зобов'язань з імплементації Рекомендації Ради Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях та запровадження ефективного механізму притягнення юридичних осіб до відповідальності.

Визнаючи необхідність удосконалення підстав застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень, вважаємо за доцільне зазначити таке.

Проектом пропонується запровадити підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, яка діяла від імені та в інтересах юридичної особи.

Відповідно до вимог чинного законодавства заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб застосовуються лише за умови вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень (п. 1, 3–6 частини першої статті 96-3 КК України), або незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення кримінальних правопорушень (п. 2 частини першої статті 96-3 КК України). Відповідальність юридичної особи прямо залежить від факту притягнення фізичної особи (уповноваженої від імені юридичної особи), винної у вчиненні кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності. Відповідно до п. 14 частини першої статті 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка *починається з моменту повідомлення особі про підозру* у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, без повідомлення підозри у вчиненні кримінального правопорушення спеціальному суб'єкту (фізичній особі, уповноваженій від імені та в інтересах юридичної особи) застосувати заходи кримінально-правового характеру є неможливим. Попри те,

що практика застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не є поширеною, досудове розслідування щодо юридичної особи здійснюється в межах відповідного кримінального провадження стосовно уповноваженої особи юридичної особи. У разі ухвалення обвинувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зазначається в резолютивній частині ухваленого обвинувального вироку щодо цієї фізичної особи згідно з положеннями статті 374 КПК України. Пропозиція про доповнення статті 96-3 КК частиною другою не відповідає вимогам правової визначеності та містить суперечливі положення. Зокрема, останній абзац частини другої статті 96-3 КК проекту «Застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру з підстав, передбачених цією частиною, не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої передбачені цією частиною» суперечить пункту 1 частини другої пропонованої редакції статті 96-3 КК «вчинення її уповноваженою особою ... суспільно небезпечного діяння»; пункти 2, 3 частини другої цієї ж норми описують тотожні за змістом та об'єктивними ознаками діяння.

Пропозиція про визнання *фактичних обставин, що свідчать про вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення* (пункт 1 частини другої статті 96-3 КК проекту) підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи не відповідає вимогам конституційного принципу презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша статті 62 Конституції України).

Пропонована редакція пункту 1 частини першої статті 96-3 КК України потребує належного обґрунтування в частині виключення статті 209 КК України з переліку кримінальних корупційних правопорушень, вчинення яких є підставою для застосовування заходів кримінально-правового характеру.

Визначений в абзаці другому частини першої статті 96-4 КК України перелік юридичних осіб, до яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, потребує розширеного тлумачення, оскільки невраховані такі юридичні особи, як: транснаціональні корпорації, об'єднання підприємств, промислово-фінансові групи, офшорні компанії, які можуть не відноситися до юрисдикції жодної країни, інші специфічні суб'єкти господарювання тощо.

Понятійне визначення та зміст запропонованих тимчасових обмежень як додаткових (нефінансових) заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватися до юридичної особи, пропоновані у статті 96-10-1 КК України, потребують узгодження з положеннями Господарського кодексу України та іншими актами чинного законодавства, що визначають правовий статус юридичних осіб. Зокрема, запровадження тимчасового обмеження діяльності юридичної особи у формі заборони розміщувати рекламу своєї діяльності, передбаченої пунктом 9 частини першої статті 96-10-1 КК України, яке законодавець пропонує узгодити з положеннями статті 27-1 Закону України «Про рекламу», є дискримінаційним та може призвести до численних позовних

вимог та судових справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації тієї чи іншої юридичної особи як суб'єкта рекламної діяльності.

Пропонована стаття 96-10-1 КК України потребує структурно-логічної узгодженості із представленою законодавцем диспозицією статті 483-5 КПК України, зокрема щодо визначення понять «тимчасове обмеження діяльності юридичної особи», «обмеження діяльності юридичної особи».

Поза увагою суб'єктів законодавчої ініціативи залишилося питання кримінального провадження у справах щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи в частині укладення угоди про примирення та про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої фізичної особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Відповідно до вимог частини восьмої статті 90 Регламенту Верховної Ради України пропонувані в законопроекті зміни до інших, крім КК України та КПК України, законів мають бути викладені у «Перехідних положеннях» до нього або в одночасно внесеному його ініціатором окремому законопроекті.

Висновки.

Законопроект, спрямований на удосконалення правового регулювання механізмів застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, потребує узгодження відповідного понятійно-категоріального апарату, формування єдиного цілісного підходу щодо правової регламентації вказаних питань на рівні законодавчих актів.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*